

Az ökológiai gyógynövény-termesztés szaporítóanyag-ellátottságának javítása

Európai Innovációs Partnerség projekt

Citromfű termesztési kísérlet 2021-2023

1. Projektleírás, célkitűzések

Magyarországon a gyógy- és fűszernövények termelésének régi hagyománya van, azonban sajnálatos módon az utóbbi évtizedekben az ágazat súlya folyamatosan csökkent, napjainkban összesen 25-30 000 ha körüli területen stabilizálódott a termesztés. A negatív tendencia egyik oka a megfelelő genetikai alapok hiánya volt, mivel az állami szerepvállalás megszűnésével és tőkeerős, innovatív magáncégek jelenléte nélkül a nemesítés és a fajtafenntartás lényegében megszűnt Magyarországon.

Ismerve hazánk kiváló adottságait a gyógy- és fűszernövény termesztésére, a konzorcium tagjai a termesztés genetikai alapjainak javítását tűzték ki a projekt elsődleges céljál.

A megfelelő szaporítóanyag hiánya az ökológiai gazdálkodás esetében hatványozottan jelentkezik. Gondot jelent az információhiány a meglévő fajták alkalmazásáról, a speciálisan ökológiai gazdálkodásra nemesített „low-input” fajták hiánya, valamint az, hogy ökológiai tanúsítvánnyal rendelkező vetőmaghoz csaknem lehetetlen itthon hozzájutni.

Magyarországon a gyógy- és fűszernövények termesztése jelentős részben a megrendelő által biztosított szaporítóanyag felhasználásával történik, ami több szempontból is hátrányos a termelők számára. Általában külföldi nemesítésű fajtákról van szó, amelyek más ökológiai viszonyok között lettek nemesítve, ami jelentősen eltérhet a hazai adottságoktól. A saját, minőségi szaporítóanyag-háttér hiánya pedig tovább növeli a termelők kiszolgáltatottságát.

Jelen projekt keretében a szaporítóanyag-ellátottság területén jelentkező hiányosságok megszüntetését a perspektivikus genetikai alapok felkutatásával kezdtük. A kísérletbe vont fajokat a konzorcium termeléssel foglalkozó tagjainak javaslati és alapos piackutatás eredménye alapján választottuk ki. A kiválasztott három faj – közönséges édeskömény, citromfű és szurokfű – hazánkban és más országokban elérhető és a szakirodalmi adatok alapján megfelelőnek ígérkező fajtáit három éves termesztési kísérletben hasonlítottuk össze, valós termesztési körülmények és állományméret mellett. Mindhárom faj kísérleti állományai 2-2 helyszínen lettek létesítve, ami lehetővé tette a fajták tulajdonságainak eltérő ökológiai körülmények között való értékelését is. A vizsgálatok során nagy súllyal estek latba az ökológiai termesztés során fontos fajtatulajdonságok. Valamint felmértük az egyes fajták gazdasági és termesztéstechnológiai szempontból legfontosabb jellemzőit, majd ennek alapján a fajták hazai, ökológiai termesztésre való alkalmazását.

A projekt eredményeiből a teljes hazai gyógynövény ágazat profitálhat. Egyrészt új, közvetlenül a gyakorlatban alkalmazható ismereteket ad az ökológiai körülmények között legjobban használható fajtákról. Ezen eredményeket természetesen konvencionális termesztési módban is hasznosítani lehet, mivel a tágtúrású, ellenálló és az adott ökológiai viszonyokhoz adaptált fajták alkalmazása a mezőgazdaság minden területén egyre inkább szükségessé válik.

A telepítést tervező, ökológiai alapon gazdálkodó termelők lesznek a projekt eredményeinek elsődleges hasznélvezői, hiszen a fajtaválasztással kapcsolatos döntéseiket lényegesen megalapozottabban tudják majd meghozni. Ugyanakkor a jó minőségű, magas hatóanyag-tartalommal rendelkező gyógynövény alapanyagok itthoni rendelkezésre állása segíti a magasabb hozzáadott értékű, feldolgozott terméket előállító hazai gyártókat. Ennek az előnyeit a fogyasztók élvezhetik, akik jó minőségű és ár/érték aránnyal rendelkező termékekkel gondoskodhatnak egészségük megőrzéséről.

A megszerzett ismeretek nagy része természetesen a házi kerti léptékben termelő hobbikertészek számára is használható lehet. A mezőgazdasági igazgatás különböző intézményeit hozzásegíti a projekt a megalapozottabb döntéshozatalhoz, mivel az ökológiai gyógynövénytermelés területén uralkodó információhiányt csökkenti. A szaktanácsadók, egyetemi oktatók is profitálnak az eredményekből, melyek segítik őket a tevékenységük végzésében. Nem utolsó sorban a konzorciumban részt vevő fiatal mezőgazdasági termelők – a szakmai ismeretszerzésen túl – a megvalósított beruházások segítségével fejleszthetik gazdaságukat.

2. Citromfű (*Melissa officinalis*)

2.1. A faj bemutatása

A citromfű az ajakosok (*Lamiaceae*) családjába tartozó faj. Lágyszárú, élő növény. A gyöktörzsből vízszintesen kúszó tarackoló sarjak vége felemelkedve föld feletti hajtásokká fejlődik. Szára felemelkedő, 50-80 cm hosszú, bokrosan elágazó hajtásokat fejleszt, a hajtások alapi része elfásodó. Levelei a családra jellemzően keresztben átellenesen állnak, rövid nyéllel csatlakoznak a szárhoz. A tojásdad alakú, durván csipkézett-fogazott szélű levelek sötétzöld színűek. A levéllemez enyhén szőrözött, felszíne enyhén dudoros, hólyagos. Az illóolaj az elsősorban a levelek fonákán elhelyezkedő mirigyszőrökben halmozódik fel. Az apró virágok bimbós állapotban sárga, kinyílva fehér színűek. Bőségesen termel nektárt, jó mézelő. A faj virágzása június és szeptember között zajlik. A termés 1,5-2 mm hosszú, tojásdad, sima, fénylő fekete színű makkocská, ezermagtömege 0,6-0,7 g. Csírákéességét 3-4 évig őrzi meg.

2.2. Drogja

A növény hivatalos, VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben szereplő drogját (*Melissae folium*) a növény megszáritott, aprított levelei adják. A 10. Európai Gyógyszerkönyv a növény leveleinek száraz kivonatát (*Melissae folii extractum siccum*) is hivatalos drogként tartja számon. Nem hivatalos drogként a citromfűnek felhasználják

még a szárított virágos leveles hajtásait is (*Melissae herba*). A növény levelében található biológiai aktivitással rendelkező vegyületek közül kiemelt szereppel bír a rozmaringsav, a 10. Európai Gyógyszerkönyv a citromfű levél minimális rozmaringsav-tartalmát 1%-ban, míg szárazkivonat esetében 2%-ban határozza meg. A növény drogja tartalmaz még illékony komponenseket is, az illóolaj (*Melissae aetheroleum*) keresett drog. A citromfű föld feletti részeinek vízgőz-desztillációjával nyerhető illóolaj mennyisége – a száraz növényi részre vonatkoztatva – 0,02% és 0,8% közé esik. Az illóolaj 30-50%-át kitevő monoterpén típusú aldehidek közül a legfontosabb a citrál (izomerjei a nerál és a geraniál), a citronellál és a geraniol. A szeszkviterpének (pl. β -kariofillén) aránya 35% körüli.

2.3. Felhasználása és jelentősége

A citromfű föld feletti részeiből vizes vagy alkoholos kivonatokat készítenek, ill. illóolaját hasznosítják. A citromfüvet a népi gyógyászat már régóta használja gyomorbántalmak és álmatlanság enyhítésére, továbbá mint enyhe görcsoldót és nyugtatót. Mára már a klinikai gyógyászat is alkalmazza szorongásoldó, nyugtató, elalvást segítő hatása miatt. A citromfűben található rozmaringsav neuroprotektív hatással rendelkezik, ezáltal pozitív hatása van az idegrendszer működésére. Külsőlegesen bőrbetegségek (pl. pikkelysömör, ajaksömör) és herpeszvírus fertőzés kezelésére alkalmazható. A gyógyászati felhasználás mellett a citromfüvet a gasztronómia is előszeretettel használja kellemes, citromos aromája miatt. Levelei kedvelt díszítő elemei tortáknak vagy süteményeknek, továbbá felhasználják még saláták, levelek és likőrök ízesítésére is. A növény illóolaját vagy kivonatait kozmetikumok készítéséhez is használják, elsősorban fürdő- és testápolási termékek előállításához.

2.4. Ökológiai igényei és termesztése

A citromfű mediterrán származásából adódóan meleg- és fénykedvelő növény. Növekedéséhez a 20-25°C közötti hőmérsékleti tartomány felel meg a legjobban. A hűvös, nedves időjárás hátráltatja a növekedést és az illóolaj felhalmozását. Szárazságtűrő, az aszályos időszakokat is átvészeli, de fejlődése leáll; hosszan tartó szárazság és magas hőmérséklet esetén pedig már károsodnak a tövek. Megfelelő hozam eléréséhez a növény számára egy tenyészidőszakban 500-600 mm víz szükséges. A szélsőséges talajok kivételével minden talajtípuson termesztethető. A nagyobb hozamot a jó vízellátottságú és vízelvezető képességű talajokkal rendelkező területeken érhetünk el. A talaj optimális pH-tartománya 4,5-7,5 közé esik. A citromfüvet számos európai országban termesztik, többek között Lengyelországban, Németországban és Svájcban. Hazánkban is a fontosabb gyógynövényfajok közé sorolható, országosan évek óta stabil 30-35 ha termőterülettel rendelkezik, jellemzően kiskultúrának számít. A hazai termesztésben főként a magyar 'Ildikó' és a német 'Lemona' fajták, valamint a 'Soroksári' és a 'Quedlinburger Niederliegende' változatokkal találkozhatunk.

A növény az előveteménynel szemben kevésbé igényes, így a legtöbb szántóföldi és kapáskultúra után telepíthető. A citromfüvet növényvédelmi, valamint

tápanyaggazdálkodási okokból önmaga után 4-5 évig nem célszerű telepíteni. A citromfű megfelelő tápanyagellátásáról érdemes már a talajmunkák során gondoskodni. Hazánkban az üzemi állományok létesítéséhez leginkább fóliasátorban vagy szabadágyban nevelt palántákat használnak. A helyre vetéssel történő szaporítás nem javasolt, mert az üzemi állományok egyenletes kelése és megfelelő egyedyszáma a növény kezdeti rossz gyomelnyomó képessége miatt nem garantálható. A palánták kiültetését célszerű tavasszal, illetve nyár végén vagy ősz elején elvégezni. A hazai és külföldi szakirodalom alapján a növények telepítéséhez ajánlott tenyészterület széles intervallumban mozog, általában 50-60x30-40 cm.

Két növekedési típusa van: felálló és elfekvő. A felálló típus már az első évben feltörekvő hajtásokat fejleszt, levelei nagyobbak, viszont kisebb a levél-szár aránya és kevésbé fagyűrő, mint az elfekvő típus. Utóbbi típus az első évben elterül, így nehezebb betakarítani, a második évtől fejleszt felálló hajtásokat. Levelei kisebbek, de jobban bokrosodik, levél-szár aránya magasabb, mint a felálló típusnál. A frissen telepített állományok elgyomosodása ellen a telepítés előtt és az ültetést követően mechanikai gyomirtást kell végezni. A mechanikai sorközművelést érdemes a további években is elvégezni az állomány kihajtása előtt, valamint több alkalommal a sorok záródásáig. A növényeket a biztosabb gyökeresedés érdekében – főként száraz időjárásakor – érdemes többszöri, bőséges öntözésben részé-
síteni a kiültetés után.

A kártevők és kórokozók által károsított levelek a levél- és herbadrog minőségét nagy mértékben rontják. A faj legjelentősebb betegsége a szeptóriás levélfoltosság, amelyet a *Septoria melissae* gombafaj okoz. A kórokozó előfordulása a hazai citromfű állományokban általánosan jellemző. A leveleken gyakran nagyszám-
ban megjelenő foltok szabályos vagy szabálytalan alakúak, a főbb levélerek által határoltak, színük a sötétbarnától a feketéig változhat. A fertőzési folyamat előrehaladtával a foltok összeolvadhatnak, majd a levelek elszáradnak és lehullanak a hajtásokról. Nagyfokú lombvesztéskor a hajtás el is pusztulhat. Ezenkívül más gombafajok, vírusok és kabócák károsításával is számolni kell. A polifág kabóca-
fajok kártételének nyomán a növények megfertőződhetnek a széles gazdanövény körrel rendelkező *Candidatus Phytoplasma solani* fitoplazma kórokozóval. A fito-
plazma fertőzés leggyakrabban a levelek sárgulásában vagy antociános elszíne-
ződésében nyilvánul meg.

A citromfű állományokat 2-4 évig célszerű fenntartani. Tavaszi telepítés esetén először általában augusztus végén kerülhet sor betakarítására. A további évek-
ben – az időjárási körülményektől függően – 2-3 alkalommal lehet betakarítást végezni, a bimbók megjelenésekor, virágzás kezdetén. A vágási magasság általában 10 cm. A betakarított friss növényi részeket lehetőség szerint minél hamarabb fel kell dolgozni. A gyors feldolgozás révén elkerülhető az illékony komponensek csökkenése, a drog elszíneződése, valamint az egyes mikroorga-
nizmusok felszaporodása is. A friss hajtások szárítás során ügyelni kell arra, hogy száradófélben lévő drogot ne érje mechanikai nyomás. A levéldrog előállításánál a szárrészeket utólag távolítják el (morzsolás).

3. Anyag és módszer

3.1. Vizsgált taxonok

Citromfűből a természetből a fajták számát tekintve megfelelő a kínálat, a fajta-leírások azonban hiányosak és pontatlanok. Konkrét hozam-, illetve beltartalmi adatok legtöbbször csak szakirodalmi publikációkból szerezhetőek bizonyos fajtákról. Az alábbiakban az egyes taxonokról fellelhető leírásokat közöljük, zárójelben pedig a kísérlethez felhasznált vetőmag beszerzési helyét tüntetjük fel.

'Ildikó'
Hazai nemesítésű fajta. Fagyűrűse és szeptóriával szembeni ellenálló képessége közepes. Felálló típus, jó herbahozamú. Illóolaj-tartalma 0,15-0,21 ml/100g sz.a., rozmaringsav-tartalma magas. (Beszerzés: GYNKI, Budakalász)
'Lorelei'
Svájci nemesítésű fajta. Fagyűrűs, szeptóriával szemben fogékony. Felálló típus, igen nagy hajtáshozamú. Illóolaj-tartalma 0,20-0,30 ml/100g sz.a., magas rozmaringsav-tartalmú. (Beszerzés: Mediseeds, Svájc)
'Citra'
Német nemesítésű fajta. Fagyűrűse jó, szeptóriával szemben közepesen ellenálló. Felálló típus, jó levélhozamú, megbízhatóan terem. Illóolaj-tartalma 0,08-0,10 ml/100g sz.a., rozmaringsav-tartalma magas (8-9 %). (Beszerzés: Pharmasaat, Németország)
'Lemona'
Német nemesítésű fajta. Fagyűrűse kiváló. Elterülő típus, igen magas levélhozamú. Illóolaj-tartalma 0,20-0,24 ml/100g sz.a., rozmaringsav-tartalma 1,8%. (Beszerzés: Pharmasaat, Németország)
'Citronella'
Német nemesítésű fajta. Fagyűrűse jó, szeptóriára fogékony. Felálló típus, közepes hozamú. Kompakt, jól bokrosodó. Illóolaj-tartalma 0,15-0,28 ml/100g sz.a., rozmaringsav-tartalma 9-10%. (Beszerzés: Junghanns, Németország)
'Relax'
Fagyűrűse kiváló. Elterülő típus, jól bokrosodó, nagy levélhozamú. Illóolaj-tartalma magas. (Beszerzés: Hunya Ince, Kondoros)
'Quedlinburger Niederlegende'
Német nemesítésű fajta. Jó fagyűrűs. Szeptóriával szemben fogékony, rozsdával, lisztharmattal szemben ellenálló. Elterülő típus, magas levélhozamú. Illóolaj-tartalom: 0,11–0,22 ml/100g sz.a., rozmaringsav-tartalma 3,5-4,5%. (Beszerzés helye: Chrestensen, Németország)
Fajtamegjelölés nélküli taxon (Fmn)
Nem állnak rendelkezésre adatok. (Beszerzés helye: Pannon Flóra, Budaörs)

3.2. Vizsgálati körülmények

3.2.1. Termesztési helyszínek

A citromfű állományok telepítésére két vizsgálati helyen, Kálon és Földesen került sor. Kál Heves vármegye déli részén, a Gyöngyösi-síkon helyezkedik el, a Tarna folyó völgyében. A kísérleti parcella a nagyközség délkeleti határában található. Az enyhe lejtésű terület nagysága 0,5 hektár, amely öntözetlen. A talajtípus homok, közepes humusztartalommal.

Földes az Alföldön fekszik, Hajdú-Bihar vármegyében, Püspökladány és Berettyó-újfalú között, Debrecenről 35 kilométerre délnyugatra. Határai között áthalad keleti-északkeleti irányban a Keleti-főcsatorna, amely az öntözést biztosítja a termőterületen. A két, egymástól elkülönülten, de nem nagy távolságra lévő kísérleti parcella a község északi határában helyezkedik el. Összterületük 1,5 hektár, a talaj mezőségi, jó humusztartalommal.

3.2.2. Időjárás

Bár 2021-ben az éves középhőmérséklet nem tért el lényegesen az átlagtól, de az egyes hónapokat nagy változékonyság jellemezte. A kicsit enyhébb kezdet után tavasszal átlag alatti hónapok következtek, 1987 óta a leghűvösebb tavasz volt a 2021-es. Komoly fagykár volt, a hideg hátráltatta a szántóföldi növények fejlődését. A hűvös tavaszt követően a júniust és júliust a hőség határozta meg. A forró időszak június közepétől augusztus közepéig tartott. Az országos átlagos napi középhőmérséklet 22 napon érte el a hóhullámos nap küszöbét, a 25°C-ot. Az augusztus második fele és az ősz szokatlanul hűvös időjárással telt, a december viszont a megszokottnál 1 fokkal enyhébb volt. A csapadékviszonyokat tekintve az éves csapadékösszeg országos átlagban kevéssel 500 mm felett alakult, ezzel a szárazabb évek közé sorolható 2021. A legjelentősebb csapadékhiány márciusban, júniusban, szeptemberben és októberben lépett fel. Ezekben a hónapokban az átlagos mennyiségnek gyakran fele sem hullott. Csupán négy hónap (január, május, november és december) csapadéka érte el az éghajlati normát 2021-ben, de jelentős csapadéktöbblet egy hónapban sem alakult ki. Országos átlagban az év legcsapadékosabb hónapja a május, a legszárazabb a március lett.

A 2022-es év időjárása sajnos a történelmi aszályról híresült el, melynek következtében az őszi és nyári növények terméshozamai egyaránt alulmúlták az elmúlt évek átlagait. A 2021–2022-es tél kifejezetten enyhe volt. A lehullott csapadékmennyiség jócskán elmaradt az utóbbi 30 év értékeitől, ráadásul annak térbeli és időbeli eloszlása sem volt egyenletes. A rendkívül enyhe február után a tavasz nagyon változó volt, az átlagosnál hűvösebb és jóval melegebb időszakok váltották egymást. A március végi enyhe, szinte kora nyári időszakban a növények életfolyamatai egyre nagyobb területen beindultak, felgyorsultak. Az utána következő hűvösebb időjárás és a nem szűnő fagyok viszont sok fajnál törést okoztak a fejlődésben, károsodást a növényállományokban. Májustól a meleg és a szárazság fokozódott, augusztus közepéig szinte csak záporos csapadék hullott, melyre igen nagy területi változékonyság volt jellemző. A nyár kifejezetten forró és csapadékmentes volt,

az ország jelentős részét, elsősorban az Alföldet nagyfokú aszály sújtotta. Augusztus utolsó dekádjában és szeptemberben bőséges csapadék érkezett, majd rendkívül száraz október következett, a november újra esőt hozott. Így az enyhe és csapadékos őszi végre kedvezőbb volt az évelő kultúrák számára.

A 2022-23-as tél a 3,1°C átlaghőmérséklettel még enyhébb volt, mint az előző három. Fagypontra csak az Északi-középhegység kisebb térségeiben maradt a háromhavi középhőmérséklet. A tél során lehullott csapadékmennyiség is meghaladta a szokásosat, de térben és időben nagyon változó eloszlással. Január első dekádjában szinte tavaszias volt az idő, és az csak a harmadik dekádban hűlt le. A február változékonyan telt el, az első dekádban hűvös időjárás uralkodott, majd a hónap második felére megérkezett a jelentős felmelegedés. A hónapot a gyorsan átvonuló frontok miatt viharos széllel kísért, záporokkal tarkított napok jellemezték. Hűvös és csapadékos tavasz következett, sorozatban a harmadik áprilisban maradt 10°C alatt a középhőmérséklet. Országos átlagban mindhárom tavaszi hónapban több csapadék esett, mint a sokéves átlag. A világszinten minden idők legmelegebb nyara nálunk is az átlagosnál melegebb volt, különösen a július és az augusztus. Csapadék tekintetében nagy területi különbségek jelentkeztek, de az elmúlt két száraz nyár után végre országos átlagban a sokéves átlagot kevéssel meghaladó mennyiségű csapadék hullott. A szokatlanul meleg idő ősszel is folytatódott, a legmelegebb szeptembert éltük meg 1901 óta, de októberben is sorra dőltek a rekordok a nyári melegben. Október utolsó dekádjában végre átlagos csapadékmennyiség hullott.

Citromfű palánták (Kápolna, 2021. április)

3.3. Állománylétesítés, ápolás

A kísérlet indulását több tényező hátráltatta, így a tervezettnél később került sor vetésre (2021. április eleje). A szokatlanul hűvös időjárás miatt a palánták lassabban fejlődtek, a palántanevelés vontatott volt. Mind a nyolc vizsgált taxon jól csírázott, így a kísérletben mindegyik részt vett. A telepítés mindkét tervezett termőhelyen 2021. május végén történt. Kálon az ültetésre géppel, 50x30 cm tenyészterületre került sor. Az első két tenyészidőszakban a növényápolás részeként a gyomok ellen 3-4 alkalommal sorközművelést és kézi kapálást végeztek. Öntözésre nem volt lehetőség. Földesen a növények kiültetése géppel, 55x25 cm térállásra történt. A tenyészidőben elvégzett hatszori sorközműve-

lést és gyomfésűs kezelést négy kézi kapálás egészítette ki, valamint az évjárattól függően 3-4 alkalommal öntözésre is sor került. A betakarítás mindkét területen géppel, taxononként külön történt.

Citromfű telepítés után (Kál, 2021. május)

Bélt citromfű állomány (Földes, 2021. július)

Betakarítás előtti állomány (Földes, 2022. július)

3.4. Vizsgált paraméterek

A taxonok összehasonlítása az alábbi paraméterek vizsgálata segítségével történt:

állományok homogenitása		fenofázisok ideje	
növekedés üteme (növénymagasság és töátmérő)			
hajtás-elágazódások száma	levélméret	levélszín	
növények egészségi állapota		stressztűrőképesség	
kártevők és kórokozók megjelenése, kártétel mértéke			
friss- és droghozam, beszáradási arány		illóolaj-tartalom és -összetétel	

4. Eredmények

4.1. A taxonok fejlődése és fenológiai jellemzői

A telepítés utáni forró és száraz nyári időszakot mindkét állomány megsínylette, a meleg nem kedvezett se a tövek gyökérfejlődésének, se a hajtásképződésnek. Különösen feltűnő volt ez a káli termőhelyen, ahol nincs öntözési lehetőség, míg Földesen a vízhiányt öntözéssel pótolták. Két hónap elteltével jelentek meg az első virágok: mindkét termőhelyen a 'Citronella' kezdett el leghamarabb virágozni, majd a 'Citra' és a 'Quedlinburger Niederliegende', utánuk a 'Relax' és a 'Lemona' fajták következtek, és csak augusztus közepén jelentek meg az első virágok az 'Ildikó', 'Lorelei' és a fajtamegjelölés nélküli taxonon. Augusztus végére, azaz három hónappal az ültetés után az egész állomány virágzott. Ebben a stádiumban került sor a betakarításra szeptember elején.

A következő évben az enyhe tél után a szokatlanul meleg időben a növények életfolyamatai egyre nagyobb területen beindultak, valamennyi taxon már március elején-közepén hajtásnak indult. Az utána következő hűvösebb időjárás és a nem szűnő fagyok viszont törést okoztak a fejlődésben, károsodást a növényállományokban. A földesi parcellákon a fagykár csak pár héttel vetette vissza a növekedést, valamennyi taxon hajtásképződése április végétől intenzívvé vált. A hirtelen betörő meleg időjárás miatt rendkívül gyorsan, május második dekádjára a növények már elérték maximális magasságukat, a hajtásnövekedés leállt, de a virágzás még nem kezdődött el. Május végén betakarításra került az állomány. A fagykár a káli területen jelentős volt, emiatt a hajtásnövekedés végül csak április végén kezdődött. Az állomány májusban intenzíven növekedett, majd a meleg és aszályos június lelassította a hajtásképzést és indukálta a generatív fejlődést, a hónap közepére a korai fajták már elszórtan virágoztak, a későbbi taxonoknál bimbókat láthattunk. Június végén került vágásra az állomány. A forró és aszályos nyár tovább tizedelte az állományt az öntözés nélküli homoktalajon. A hajtásképződés leállt, egy hónap elteltével is csak pár cm növekmény jelentkezett. A kedvezőtlen körülmények miatt nagyon sok tő kiszáradt, az állomány rendkívül megritkult. A nagyon szerény zöldtömeget adó második betakarítás augusztus végén az őszi metszést szolgálta.

Földesen a korai vágás (május vége) lehetővé tette, hogy még kétszer betakarítható legyen a herba. Bár a hőség nem kedvezett a vegetatív fejlődésnek, a kétszeri öntözés ebben az időszakban megfelelően segítette a növények hajtásprodukcóját. A második betakarítás június végére esett. A hosszan tartó hőség ellenére a növények megfelelő kondícióban voltak a további hajtásnövekedéshez és bokrosodáshoz. Augusztus végén, szeptember elején, tehát két hónappal a betakarítás után kezdődött a virágzás. A legkorábbi fajta a 'Citronella', ezt követte egyszerre a 'Quedlinburger Niederliegende', 'Citra' és 'Lemona', majd csak néhány nap különbséggel az 'Ildikó', 'Relax', Lorelei és a fajtamegjelölés nélküli taxon csoportja. A harmadik betakarítás az állomány teljes virágzásában, október elején történt.

A harmadik évre nagyon nagy mértékű volt a pusztulás a káli területen. A megmaradt tövek március végén kihajtottak, április és május folyamán intenzíven

növekedtek, majd június közepére leállt a növekedés és a hó végén megjelentek a virágok. A július eleji vágás után a növények szinte nem is hoztak új hajtásokat. Földesen ezzel szemben a március végi kihajtás, majd április közepétől ugrásszerűen felgyorsult növekedés után június közepén került sor vágásra. A hosszú, forró és száraz nyár gátolta a növekedést, a növények újrabokrosodása június-július során rendkívül lassú, elhúzódó volt, augusztus közepén az állomány zöldprodukciója még mindig jóval alacsonyabb volt az elmúlt évekhez képest. A taxonok a korábbi megfigyeléseknek megfelelő virágzási sorrendben augusztus végétől, illetve szeptembertől kezdtek virágozni. A végső betakarítás időpontja október eleje volt.

4.2. A taxonok morfológiai jellemzői és homogenitása

Megfigyeléseink alapján elmondható, hogy valamennyi taxon állománya egyöntetű, homogén volt. Az egyedek közötti növekedés- és fejlődésbeli eltérések a statisztikai szórás határában belül mozogtak.

Habitus alapján alapvetően két típust különböztetünk meg citromfűnél: a felálló és az elfekvő fajtákat. A kísérletben szereplő taxonok közül a fajtaleírások szerint a 'Lemona', 'Relax' és 'Quedlinburger Niederliegende' elfekvő típusú. Megfigyeléseink alapján ezek ténylegesen alacsonyabb voltak az első évben, viszont nagyobb átmérőjű bokrot képeztek. Igaz volt ez a fajtamegjelölés nélküli taxonra, az 'Ildikó' és a 'Lorelei' fajtákra is, bár utóbbi kettőt felálló típusként jellemzik.

A 2022-es évben az első két növedékben, a betakarítás előtti héten meghatároztuk a hajtás-elágazódások számát is. Ez a paraméter természetesen nem egy fajtára jellemző, állandó érték, hanem az a vegetáció során egy bizonyos fejlettségi fokig folyamatosan nő. A vizsgált időpontokban az elágazódások száma nem mozgott széles határok között a taxonok esetében (11,6-12,7, illetve 9,8-10,5 db), tehát a bokrosodási hajlamban megfigyelt lényeges eltérések a szártagok hosszában és a levélméretben keresendők, nem pedig az elágazások számában. A vizsgált időszakban a 'Lorelei' és 'Citra' fajta képezte a legtöbb oldalelágazást, míg a 'Citronella', 'Lemona' és 'Quedlinburger Niederliegende' a legkevesebbet.

A levélméret fajtaspecifikus tulajdonság, amely a herba- és levélhozam szempontjából nagyon lényeges. A legnagyobb felületű leveleket a 'Lemona' fejlesztette a vizsgált taxonok közül. Érdekessége ugyanis a fajtának, hogy a levél alakja eltér a többiétől, az a levélcúcs felé csak a levél felső harmadában keskenyedik el. Kitért még levélméretével a 'Citra' és a 'Lorelei' fajta is.

Szintén fontos fajtabélyeg, amely a levéldrog minőségét alapvetően meghatározza, a levélszín. A földesi ültetvényben 2022-ben a tenyészidőszakban négy alkalommal mértük meg a taxonok kifejlett leveleinek színét CIELab rendszerrel. Ezek alapján a fajtamegjelölés nélküli taxon levele a legintenzívebb, legsötétebb zöld színű. A 'Relax' fajta levele szignifikánsan a legvilágosabb a taxonok között, mivel ennél képződött a legkevesebb zöld-, illetve egyéb színű festékanyag.

	'Ildikó'	'Lorelei'	'Citra'	'Lemona'	'Citron.'	'Relax'	'Quedl.'	Fmn
hossz	5,71	6,67	7,98	7,11	5,29	5,33	4,88	5,77
átmérő	3,53	4,46	5,37	5,40	3,08	3,51	4,42	3,58

1. táblázat A vizsgált citromfű taxonok kifejlett leveleinek átlagos mérete (cm)

4.3. A taxonok növekedése

A telepítés után beköszöntött forró nyarat az öntözetlen állomány Kálon megsínylette. A hő- és szárazságstressz nemcsak közvetlen tüneteket okozott, hanem a tövek gyengülését is, ezáltal a hajtásnövekedés nagyon lassú és kis mértékű volt. Emiatt a homokos talajon létesített ültetvényben a tövek magassága és átmérője jóval kisebb volt a fajra jellemző átlagértékekhez, ill. a másik termőhelyen mért adatokhoz képest. Kálon az egész állomány alacsony maradt, a tőátmérő is kicsi volt. A 'Relax' volt a legkisebb mind magasság, mind átmérő tekintetében. Legmagasabb a 'Citronella' és a 'Lemona' volt, a legnagyobb átmérőt a 'Lemona' produkálta. Földesen a kötöttebb, magasabb tápanyag-tartalmú, jó vízgazdálkodású, öntözött területen természetesen sokkal kedvezőbb feltételeket lehetett a növények számára biztosítani, így az ültetés után az egyedek gyakorlatilag egyből fejlődésnek indultak. A hőség miatt nem érte el egyik sem a fajra jellemző méreteket, de a taxonok közötti különbségek megfigyelhetőek voltak. A legkisebbre itt is a 'Relax' nőtt, a legmagasabbra pedig a 'Citronella'. A tőátmérő értékei a 'Lemona', 'Citronella' és a Fmn taxon esetében voltak a legnagyobbak; az 'Ildikó'-nál a legkisebbek. A tenyészidő végére Földesen mintegy kétszeres lett a növénymagasság és tőátmérő a káli állományhoz képest. Vágásra Kálon augusztus legvégén, Földesen szeptember elején került sor az első évben.

A második évben a tavaszi kedvezőtlen időjárást átvészelve növekedésnek indult mindkét állomány. A hajtásképződés azonban a káli területen jóval lassabb volt, itt csak június végén került sor betakarításra. A nyár további részében gyakorlatilag megállt a fejlődés, visszavágásra augusztus végén került sor újból. Ebben az évben Kálon a 'Lorelei', 'Citra', 'Lemona' és 'Citronella' fajták nőttek a legmagasabbra, a legalacsonyabb a fajtamegjelölés nélküli taxon és az 'Ildikó' fajta lett, ill. a 'Citronella', 'Relax', 'Ildikó' volt a legszélesebb.

Földesen a dinamikus fejlődésnek köszönhetően már május végén betakaríthatóvá vált az állomány. A vágás után a tövek jól bokrosodtak, a hajtásprodukciónak megfelelő mértékű volt, így még két alkalommal lett betakarítva a herba. A vágások előtti mérések alapján Földesen a 'Quedlinburger Niederliegende' és a fajtamegjelölés nélküli taxon lett a legmagasabb, ill. a 'Citronella' és a 'Relax' a legalacsonyabb. A legnagyobb tőátmérőt a Fmn taxon, 'Citra' és 'Lemona' mutatta.

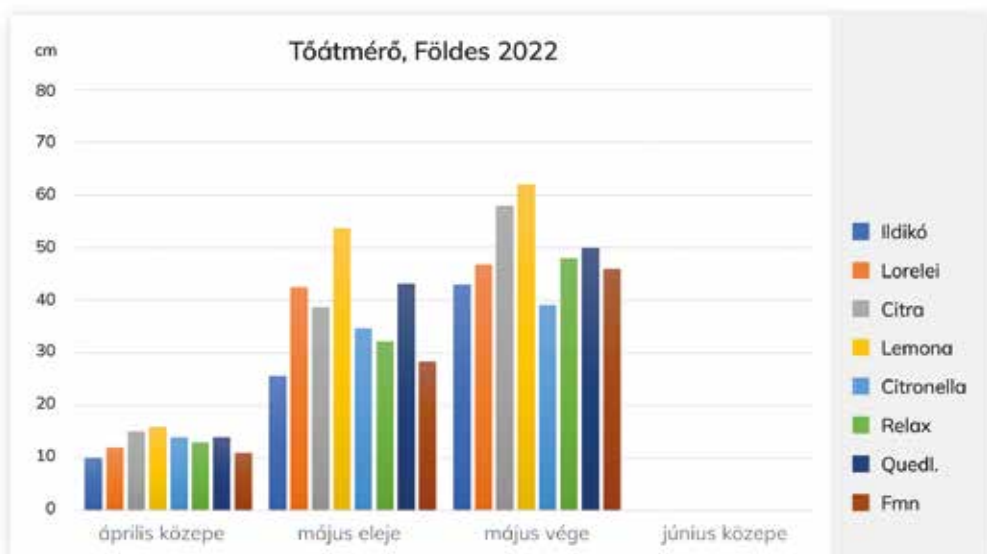
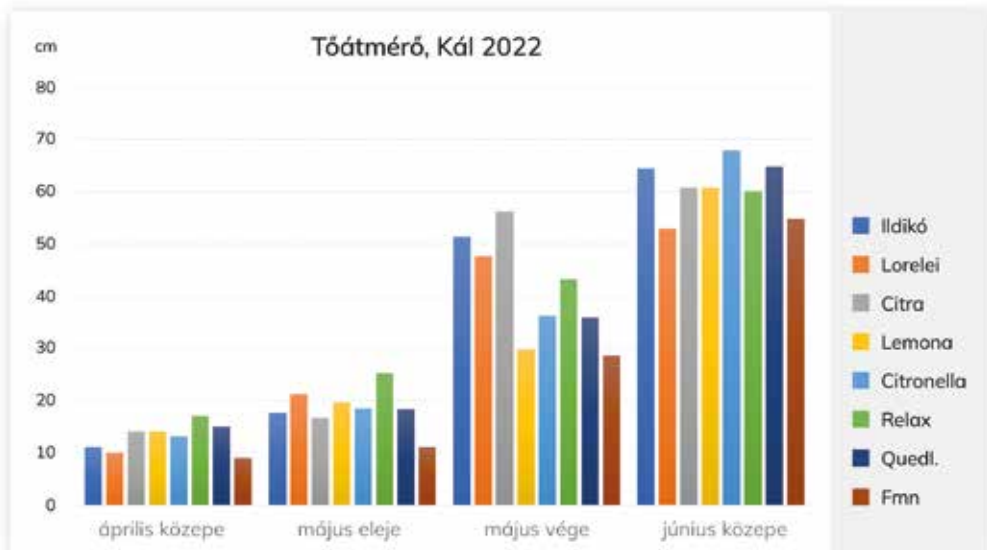

1. ábra Citromfű tövek magassága a 2. évben az első betakarításig

Kálon a forró, száraz nyáron legyengült tövek a következő tél folyamán tovább károsodtak, a 80 százalékos pusztulás miatt a harmadik évben az ültetvény értékelésétől eltekintünk. 2023-ban Földesen az ültetvény ismételen szépen fejlődött, de ebben az évben csak két alkalommal került sor betakarításra. A legmagasabbra a 'Citra', 'Lorelei', 'Lemona' fajták nőttek, a legalacsonyabb állománya az 'Ildikó' fajtának volt. Legnagyobb átmérővel a 'Citra', 'Lemona', Fmn taxon, 'Quedlinburger Niederliegende' rendelkezett.

2. ábra Citromfű tövek magassága a 2. évben az első betakarításig

4.4. A taxonok stressztűrőképessége

4.4.1. Téltűrés és fagyérzékenység

Téltűrés tekintetében az ültetvények a két termőhelyen eltérő mértékben károsodtak. A homoktalajú területen Kálon évről évre egyre nagyobb töveszteséget figyeltünk meg. A szárazság- és hőstressz során erősen legyengült tövek a téli hideg hatására foltokban kipusztultak. Ez sajnos valamennyi taxonra igaz volt, de legerősebben az 'Ildikó' állománya ritkult meg. Földesen csak az 'Ildikó' fajta téltűrése volt gyengébb, amely megsínylette a hideg időszakot és a harmadik év elejére 10% töveszteséget mutatott, valamint a megmaradt állománya is gyengébb, alacsonyabb produkciójú lett. A többi taxon téltűrésével nem volt gond, de tény, hogy a vizsgált években a tél enyhe volt.

A tavaszi fagyokra nagyon érzékeny a citromfű. 2022 tavaszán szokatlanul nagy napi hőingadozás lépett fel, a váltakozó meleg, ill. fagyos idő különösen akadályozta az egyedek növekedését, a hajtások többször is elfagytak. A legjobb fagyűrőssel a 'Lemona' és 'Lorelei' rendelkezett, a többi vizsgált taxon nem nagyon különbözött egymástól, bizonyos mértékű fagykár valamennyinél jelentkezett.

A két termőhely között számottevő különbség volt megfigyelhető, a homokos talajon a fagykár jóval nagyobb pusztítást végzett, a káli területen jelentős tőpusztulás adódott.

A kísérlet során mindhárom nyár forró volt, tehát jóval a citromfű hőoptimuma feletti, hosszú időszakok jöttek. Ennek hatására a hajtásnövekedés lelassult, majd le is állt. Kálon a homokos terület ezt még tetézte is a magasabb talajhőmérséklettel. A hőstresszre különösen érzékeny volt az 'Ildikó' fajta.

Fagykár citromfű állományban (Kál, 2022. május)

Az 'Ildikó' fagykártól megritkult állománya (Földes, 2023. május)

4.4.2. Szárazság- és hőtűrés

Mindhárom vizsgálati év nyara forró volt, a jóval a citromfű növekedési hőoptimuma feletti tartományban a növények fejlődése gátolt volt, amely negatív hatást öntözéssel lehetett mérsékelni. Az öntözés nélküli területen az egyedek többszörös stresszhatásnak voltak kitéve, és rajtuk közvetlen és közvetett módon megfigyelhetőek voltak a hőstressz tünetei.

A szárazságstressz hatását leginkább a káli termőhelyen lehetett nyomon követni, ahol a vízhiány súlyos károkat idézett elő. A gyorsan száradó, vizet nagyon gyengén megtartó homokos talaj nem volt képes a citromfű vízigényének fedezésére a vizsgálat első két, igen forró és aszályos nyarán. Az első évben sárgulás volt megfigyelhető, ill. a hajtások alsó leveleinek elszáradása, a második évben a nyár második felében, a betakarítás után 30-40% arányban száradtak ki egész tövek. A szárazságstresszt legjobban a 'Lemona' tűrte. Földesen a tenyészidőszakban 3-4 alkalommal is öntözésre került sor, így az aszályos időszakokban mérsékeltek a szárazságstressz hatását. Ennek köszönhetően sárgulás, száradás ezen a területen nem lépett fel.

Szárazságstressz, illetve szeptóriás fertőzés tünete (Kál, 2021. augusztus)

4.4.3. Károsítókkal szembeni tolerancia

A citromfű leggyakoribb betegsége a szeptóriás foltosság, amelynek megjelenésére számítottunk. Kálon már a telepítés évében enyhe fertőzést figyeltünk meg, 10-20%-ban fordultak elő fertőzött levelek, amelyeken néhány kisebb barna folt volt látható a levéllemezen. A fertőzés a második tenyészidő végére az egész állományra átterjedt. Ekkor már az érzékenyebb taxonoknál a fertőzés mértéke erős volt, a tövek kb. 20%-ánál teljes levelek, hajtások elszáradtak. Földesen a tövek erősebb kondíciója miatt a fertőzés csak a harmadik évben jelent meg, és csak enyhe tünetekkel. A két termőhelyen megfigyelt taxonon belüli fertőzöttségi százalék és a tünetek erőssége alapján a szeptóriás betegségekre legérzékenyebbek az 'Ildikó', 'Lorelei', 'Quedlinburger Niederliegende' fajták adódtak. A kórokozóval szemben a 'Citra' és a 'Relax' volt a legellenállóbb.

A kártevők közül kabócát találtunk az ültetvényeken, az első évben mindkét termőhelyen, a második évben csak Kálon. A kabócakártétel azonban nem volt számottevő. Más kártevő vagy kórokozó nem jelent meg az állományokban.

'Ildikó'	'Lorelei'	'Citra'	'Lemona'	'Citron.'	'Relax'	'Quedl.'	Fmn
+++	+++	+	+++	++	+	+++	++

2. táblázat A vizsgált citromfű taxonok szeptóriás foltosságra való fogékonysága

4.5. A taxonok produkciós képessége

A kísérlet során uralkodó szélsőséges időjárás miatt a két termőhely termelési adataiban olyan mérvű eltérés adódott, amely nem teszi lehetővé azok teljes periódusra történő összevetését. A három termelési év, ill. a taxonok összehasonlítását ezért a Földesen mért adatok alapján mutatjuk be, minden esetben területegységre számítva.

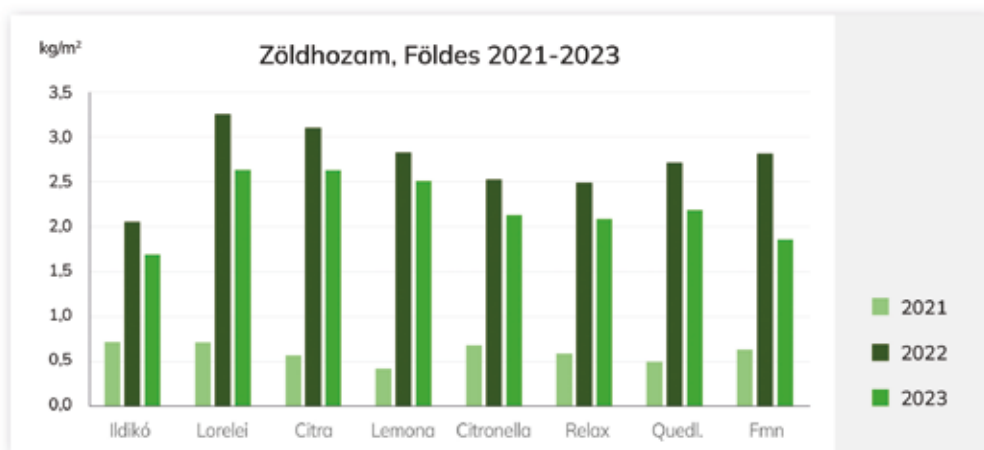
Az első évben – a növények növekedésének jellemzésénél már bemutatott módon – a káli termőhelyen az állomány zöldtömeg produkciója nagyon kevés volt, az augusztus végén történt visszavágás igazából a metszést szolgálta. A földesi területen szeptember elején került sor betakarításra. Az 'Ildikó' (0,72 és 0,14 kg/m²), 'Lorelei' (0,71 és 0,13 kg/m²) és 'Citronella' (0,68 és 0,12 kg/m²) fajták zöld- és herbahozama szignifikánsan magasabb volt a többi taxonénál, míg a legkisebb hozamot a 'Lemona' (0,42 és 0,07 kg/m²) adta. A legmagasabb szárazanyag-tartalma az 'Ildikó' és a 'Lorelei' fajtának volt, míg a legalacsonyabb a 'Lemona' és a fajtamegjelölés nélküli taxonnak. Az átlagos beszáradási arány 5,5:1 volt.

A második tenyészidőben Kálon csak egyszer vágták az állományt (június végén), mert a hő- és szárazságstressz hatására a további növekedés megtorpant. Földesen ezzel szemben három betakarításra volt lehetőség (május végén, július elején és október elején). A vágásonkénti hozam tekintetében a taxonok sorrendje valamelyest eltér, de jól látható, hogy az összes zöld- és herbahozam a 2022. évben a 'Lorelei' (3,25 és 0,77 kg/m²) és a 'Citra' (3,10 és 0,71 kg/m²) fajtáknál volt a legmagasabb. Az 'Ildikó' hozama lett a legalacsonyabb (2,05 és 0,48 kg/m²), amelynek állománya a fagyok miatt megritkult és gyengébb eredményt hozott, mint az első évben. Ebben az évben megváltozott a taxonok beszáradási aránya: a 'Lemona', 'Citra', ill. a 'Relax' szárazanyag-tartalma volt a legmagasabb, viszont az 'Ildikó'-nál határoztuk meg a legalacsonyabb szárazanyag-tartalmat. A betakarításonként meghatározott beszáradási arány rendre 4,8:1; 3,9:1 valamint 4,2:1 volt.

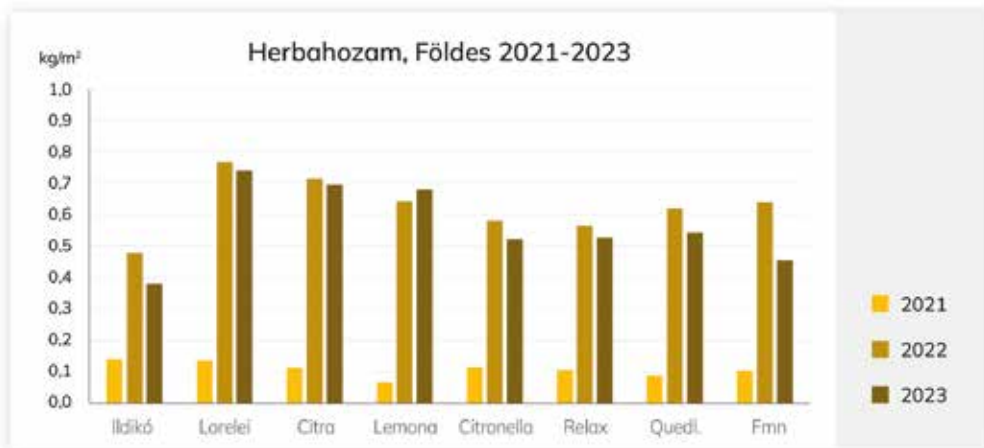

3. ábra Citromfű zöld- és herbahozama a 2. évben (Földes és Kál, 2022)

A kísérlet harmadik évében a káli terület állományszintű értékelése nem volt lehetséges, a nagyon ritka állomány vágása csak a laboratóriumi vizsgálatok mintavételéhez volt szükséges. Földesen az utolsó vizsgálati évben kétszeri betakarítással (június közepe, október eleje) jó hozamot kaptunk. A vágások és a taxonok közötti eltéréseket a grafikonok szemléltetik. A legmagasabb hozamot az előző évhez hasonlóan a 'Lorelei' (2,64 és 0,74 kg/m²), a 'Citra' (2,63 és 0,69 kg/m²), ill. a 'Lemona' (2,51 és 0,67 kg/m²) adta, a legalacsonyabbat pedig az 'Ildikó' (1,86 és 0,45 kg/m²). A szárazanyag-tartalomnál is ez ugyanez volt a két szélső csoport. A beszáradási arány a teljes tömrege vonatkoztatva vágásonként 4,4:1 és 3,2:1 volt. A három év hozamait összesítve a legnagyobb zöld- és herbahozamot a 'Lorelei' (6,60 és 1,64 kg/m²) valamint a 'Citra' (6,30 és 1,52 kg/m²) produkálta, amely értékek szignifikánsan magasabbak voltak, mint a többi taxon esetében.

4. ábra Citromfű zöldhozama a kísérlet során (Földes, 2021-2023)

5. ábra Citromfű herbahozama a kísérlet során (Földes, 2021-2023)

	'Ildikó'	'Lorelei'	'Citra'	'Lemona'	'Citron.'	'Relax'	'Quedl.'	Fmn
zöld	4,461	6,601	6,300	5,759	5,338	5,163	5,398	5,301
herba	0,997	1,641	1,520	1,388	1,216	1,196	1,250	1,198

3. táblázat A vizsgált citromfű taxonok összes zöld- és herbahozama a 3 év alatt (kg/m²)

4.6. A taxonok illóolaj-tartalma és -összetétele

A Földesről, a második évi első két betakarításból, ill. a harmadik évi első vágásból származó minták kerültek analízisre. A száraz hajtásokból vízgőz-desztillációval kinyert illóolaj átlagos mennyisége valamennyi taxon esetében meghaladta a 0,1 ml/100 g sz.a. értéket. A 2022-es minták esetében megállapítható volt, hogy a második növekmény illóolaj-tartalma magasabb, 1,2-1,4-szerese az elsőének. A taxonok közül szignifikánsan a legmagasabb volt a 'Lemona' illóolaj-tartalma (0,38 ml/100 g sz.a.), míg a 'Relax' fajtáé a legalacsonyabb (0,12 ml/100 g sz.a.). Egy éves tárolás hatására a 0,2 ml/100 g sz.a. alatti illóolaj-tartalmú taxonok esetében az illóolaj a kimutathatóság szintje alá csökkent.

6. ábra Citromfűtaxonok átlagos illóolaj-tartalma és illóolaj-összetétele (Földes 2022-2023)

Az illóolaj összetételét tekintve szignifikáns eltérések adódtak a taxonok között. A legfőbb komponensek valamennyi taxonnál a nerál, geraniál, citronellál, β -kariofillén, amelyek aránya nagymértékben függött a taxontól és a betakarítási időtől. Ezek többszörös összefüggését külön nem vizsgáltuk, és itt csak az átlagos értékeket mutatjuk be.

5. Következtetések

A kísérlet kezdetén a kedvezőtlen időjárás miatt az optimálisnál később került sor vetésre. A csírázás a fajra jellemző ütemben indult és valamennyi citromfű taxon jól csírázott. A hűvös idő miatt azonban a palánták lassabban fejlődtek, a palántanevelés vontatott volt. A későbbre tolódott kiültetés idején már nyári meleg és aszály fogadta a palántákat. Ez az öntözés nélküli területen különösen tovább nehezítette a növények megfelelő fejlődését. A két termőhelyen gyakorlatilag kezdettől fogva jelentős eltérések adódtak a mikroklimatikus körülmények és ezáltal a növényeken vizsgált paraméterek tekintetében.

A homoktalajon, öntözés nélküli termesztésben a vizsgálati években erőteljes és halmozottan jelentkező klimatikus stresszhatások (kései fagyok, hőség, szárazság) miatt a növények kondíciója, egészségi állapota folyamatosan romlott. A szárazság és forróság hatására csak vegetáltak a növények a homokon, a betakarítások után a tövek állapota tovább romlott, a hajtások alacsonyak maradtak, sárgultak, sokuk el is száradt. A legyengült állományban a szeptóriás fertőzés is könnyen terjedt és károkat okozott. Ezek együttes hatásának tudható be a növények szignifikánsan kisebb zöldtömeg produkciója, az óriási mértékű tőpusztulás. Az ültetvény egyik évben sem hozott gazdaságilag elfogadható termést, és a harmadik tenyészidő közepére gyakorlatilag 30% alatt volt az egyedek túlélési rátája.

Ezzel szemben a magasabb humusztartalmú, jó tápanyag-ellátottságú, jó vízgazdálkodású, kötöttebb talajon öntözéssel mérsékelni lehetett az extrém időjárás okozta kedvezőtlen feltételeket. A növények egészségek maradtak, sőt az állomány a negyedik évet is biztonsággal kezdi majd. Összességében elmondható, hogy Földesen mindhárom év bár az elvárhatónál kicsit alacsonyabb, de megfelelő mennyiségű és jó minőségű herbatermést hozott. A két kísérleti termőhelyen megfigyelt óriási eltérések a növények növekedésében, zöldtömeg produkciójában, a taxonok stressztűrőképességében egyértelművé teszik, hogy hazánkban öntözés nélkül nem ajánlott a citromfű termesztése.

A morfológiai jellemzőket vizsgálva az általános leírások szerint az elfekvő típus levelei kisebbek, de a tő jobban bokrosodik, levél-szár aránya magasabb, mint a felálló típusé. A vizsgált taxonok között nem tapasztaltunk ilyen jellegű összefüggést. Ez azt jelenti, hogy nincs erős korreláció a növekedési típus és a levélméret között vagy pedig azt, hogy a kísérlet alatt uralkodó rendkívül forró és száraz vegetációs időszakban egyes taxonok nem érték el a fajtára jellemző értékeket, azaz stressztűrőképességük gyengébb.

A vizsgált taxonok közül az 'Ildikó' tél- és fagyűrése csak közepes volt. Az összes többi taxon télűrése jó volt, a fagyűrő-képességet tekintve a 'Lemona' és 'Lorelei'

fajták tűntek ki. A szárazságstresszt legjobban a 'Lemona' türte. A szeptóriás foltossággal szemben a 'Citra' és a 'Relax' volt a legellenállóbb.

Az extrém időjárású három év során a fajták a rájuk jellemző hozamnál valamelyest kevesebbet termettek. A legmagasabb herbahozamot a 'Lorelei', 'Citra' és 'Lemona' adta. A drog minőségét nagy mértékben befolyásolja a levelek színe, ebben a tekintetben az Fmn (fajtamegjelölés nélküli) taxont kell kiemelni, amely szárítás után is megtartotta legsötétebb zöld színét.

Az illóolaj felhalmozódásának egyáltalán nem kedvezett a forró és aszályos időjárás. Jól látszik a mért illóolaj-tartalmi adatokon, hogy azok nem kimagaslóak, és csak megközelítik a szakirodalomban közölt fajtára jellemző értékeket. A legmagasabb illóolaj-tartalma a 'Lemona' fajtának volt. Az illóolaj-összetétel esetében a betakarítási idők és a taxonok között tapasztalt nagyon nagy eltérések oka nagyon összetett. Megállapítható, hogy az illóolaj összetételének alakulásában a fajta, az időjárás, az egyedek egészségi állapota, kondíciója döntő jelentőségű.

**A kísérlet vezetője,
a tanulmány írója:**

Dr. Koczka Noémi

Dr. Koczka Noémi

Az ökológiai gyógynövény-termesztés
szaporítóanyag-ellátottságának javítása

Citromfű • *Melissa officinalis*

Európai Innovációs Partnerség projekt

Szurokfű termesztési kísérlet
2021-2023

Kiadta: Keleti Régió Nonprofit Kft. 2023 december

ISBN 978-615-01-9660-2

Az ökológiai gyógynövény-termesztés
szaporítóanyag-ellátottságának javítása

Európai Innovációs Partnerség projekt

Citromfű termesztési kísérlet
2021-2023

Citromfű
Melissa officinalis

Európai Unió
Európai Mezőgazdasági
Vidékfejlesztési Alap

A VIDÉKI TÉRSÉGEKBE BERUHÁZÓ EURÓPA

